

Szisztematikus metaforaelemzés droghasználók narratíváiban¹

1. Bevezetés. – Dolgozatom tárgya egy kognitív nyelvészeti alapú szisztematikus fogalmi metaforaelemzés, amelyet droghasználói narratívákon végeztem. Mivel a vizsgálat korpuszát alkotó interjúkat egy társadalmilag meghatározott (deviáns) csoportként kezeljük, ezért dolgozatomban óhatatlanul előfordulnak más diszciplínák (szociológia, pszichológia) kifejezései, értelmezései. Ezeket próbálom a lehető legjobban tisztázni, és az alkalmazott kognitív nyelvészeti keretben elhelyezni.

A metaforaelemzést kognitív nyelvészeti keretben végeztem, a szisztematikus jelző egy társadalomtudományi szempontú, metaforák összegyűjtését szolgáló módszert jelent (SCHMITT 2005), a narratívák pedig mindazon szövegek (interjúk, autobiografikus írások) összefoglaló elnevezése, amelyek droghasználatról szólnak egy droghasználó személy szóbeli vagy írásos (én)elbeszélésében.

A narratíva történet, elbeszélés és élettörténet. A narratíva lehet egy hétköznapi beszélgetés részlete, élettörténet, irodalmi elbeszélés, mese, valós vagy kitálat, szóbeli közlés eredménye vagy különböző írott anyagokból összeállított. A narratíva egy episztemológiai, módszertani megközelítés, jellemzően a kvalitatív kutatások alapja, továbbá egy kommunikációs módszer, egy genre-felettség, egyfajta szövegtípus. A narratíva egy mód, ahogyan a világot, a tapasztalatainkat, az időt, a történelmet, az életet felfogjuk, reprezentáljuk, megértjük és leképezzük (LÁSZLÓ 2005, TÓFALVY 2008).

A metaforák átszövik a beszédünket, kifejezéseinket. Nem meglepő tehát, hogy a pszichológiai, szociológiai jelenségek jobb megértése érdekében a társadalomtudományban is érdeklődtek a metaforák vizsgálatát illetően, például a családterápia egyik bevett módszere a család problémájának metaforán keresztüli feltárása, interpretációja. A szociális reprezentációk elméletéből kiindulva, egy irodalmi műben (WILLIAM STYRON: *The black struggle*) a depresszió jelenségének fogalmi metaforáit elemezték (SCHOENEMAN és mtsai 2004), amely a beteg átélt érzelmeinek, tapasztalatainak jobb megértéséhez, és így a betegség pontosabb diagnosztikájához vezetett.

Droghasználókkal készített interjúkat elemezve, bizonyos fogalmi mintázatok rajzolódtak ki attól függően, hogy a személy milyen típusú szert fogyasztott. Ezek a tapasztalatok vezettek el a különböző droghasználói metaforák fogalmi tartományainak vizsgálatához. Nyelvészeti szempontból érdekes, hogy a droghasználat kifejezései milyen más szenvedélyek vagy jelenségek fogalmi köréből tevődik össze.

¹ Köszönöm témavezetőm, Dr. RÁCZ JÓZSEF (MTA Pszichológiai Kutatóintézet) segítségét és a tanulmány lektorainak tanácsait.

2. A fogalmi metafora elmélete. – LAKOFF ÉS JOHNSON 1980-as tanulmányukban fogalmazták meg a konceptuális metafora elméletet, amely eltért a hagyományos, irodalmi elemzéseken alapuló metafora teóriáktól. Az úgynevezett fogalmi metaforák nem figuratív vagy dekoratív funkciókkal rendelkeznek és nem egymástól elszigetelt nyelvi kifejezések, hanem olyan hétköznapi kifejezések, amelyeknek a mögöttes fogalmi tartománya eltér az aktuálisan megfogalmazottaktól, de valamilyen rendszer szerint fogalmilag összetartozik. LAKOFF és JOHNSON (1980) szerint a mögöttes tartományok egyszerűbb, tapasztalati úton megismerhető fogalmakat tartalmaznak, amelyek segítenek megérteni bonyolultabb, absztraktabb jelenségeket. A két fogalmi tartomány neve: forrás- és céltartomány. A *válaszút előtt állunk, elválnak útjaink, ez a kapcsolat egy zsákutca* kifejezésekben a forrástartomány, forrásfogalom lehet az UTAZÁS², a céltartomány, célfogalom a SZERELEM vagy PÁRKAPCSOLAT. A célfogalomra alkalmazzuk a forrásfogalom kifejezéseit. A konceptuális metaforaelmélet alapján, amikor fogalmi metaforát használunk, az invarianciaelv alapján járunk el, vagyis megőrizzük a céltartomány sematikus struktúráját és átviszünk mindent a forrástartományból, ami nem ellentétes a céltartománnyal. Különböző bizonyítékokat találtak az elméletre, a nyelvtörténeti, a pszicholingvisztikai, a gondolkodásbeli jelenségek kísérleti eredményeiből, pl. több szó azonos irányba válik polyszémé, és az új metaforikus kifejezések nem véletlenszerűen alakulnak ki (KÖVECSÉS 1998).

A fogalmi metafora elmélet főbb elvei (DEIGNAN 2005 alapján): 1.) a metafora strukturálja a gondolkodást pl. a BOLDOGSÁG=FENT; azonosítható a cél- és forrástartomány, és a konceptuális metaforák nyelvi metaforákban jelennek meg. 2.) A fogalmi metafora strukturálja a tudást: pl. „Az összekötött számítógépek csomópontok a hálón.” mondatban, a háló – a világháló szó hallatán – előhívja elsődleges tudásunkat, így könnyebb megérteni a másodlagos, tudományos jelentését. 3.) Az absztrakt nyelv központi eleme. Egy tudományos anekdota szerint (idézi DEIGNAN 2005: 17) SEARLE kérdezett rá, hogy miért nem használunk egyértelmű kifejezéseket, miért nem kérdezzük meg szó szerint azt, amit akarunk, miért használunk helyette metaforikus kifejezéseket. A válasz szerint nem csak azért, mert a metaforák nagyon gyakoriak, hanem azért is, mert bizonyos absztrakt kifejezések nem kifejezhetők szó szerint. 4.) A fogalmi metafora a fizikai tapasztalaton alapszik: az emberi test szemszögéből fogalmazzuk meg pl. HARAG/DÜH=FELMELEGÍTETT FOLYADÉK A TARTÁLYBAN; a metaforák gyakran kulturköziek, de a fizikai tapasztalatot is átszűri a kultúra. 5.) A fogalmi metafora ideologikus: a metafora természetéből fakadóan egyenlőséget tehet olyan metaforikus, és szó szerinti jelentések között, amelyek valójában nem léteznek. A metaforák túlegyszerűsítene, a konceptuális metaforák redukciói egy komplex és absztrakt témának, tehát elkerülhetetlenül torzítanak, például a MEGÉRTÉS FELFOGÁS metafora azt a pillanatot ragadja meg, amikor rövid idő alatt megértünk valamit, de figyelmen kívül hagyja azt a hosszú, és néha fáradtságos folyamatot,

² A fogalmi metaforákat a kognitív nyelvészeti hagyományban kiskapitálissal jelöljük.

amely megelőzi a megértést. (LAKOFF és TURNER 1989, idézi DEIGNAN 2005: 23)

KÖVECSES (2005) összefoglalja a gyakoribb forrás- és céltartományokat: a forrástartományok az alapvető emberi tapasztalatokhoz, észleléshez köthetők tehát pl. az EMBERI TEST, A TARTÁLY, A HIDEG ÉS MELEG, A VILÁGOSSÁG ÉS A SÖTÉTSÉG, míg a céltartományok, olyan – többnyire absztrakt – fogalmak, mint pl. a VÁGYAK, A GONDOLATOK, AZ EMBERI KAPCSOLATOK.

3. A kutatási kérdés. – A kognitív metaforaelmélet testesültség (embodiement) hipotézise szerint az emberi test és a szenzomotoros tapasztalatok fontos szerepet játszanak a megismerésben és a jelentés kialakulásában. A kutatási kérdésem arra vonatkozik, hogy vajon, amikor a test(esültség)ben – a pszichoaktív vagy tudatmódosító szerek hatására – bizonyos radikális, külső, nem kontrollálható változás áll be, akkor milyen típusú fogalmi forrástartományok a jellemzőek. Továbbá, hogy az új testérzetek fogalmi kifejezések milyen kapcsolatban állnak más – társadalmilag elfogadott és konvencionizált – tudatmódosító szerek (pl. alkohol) hatásait leíró fogalmi tartományokkal.

A fentiek alapján, abból a feltételezésből indultam ki, hogy a droghasználói narratívákban a droghasználat hatásairól szóló beszámolók nyelvi kifejezésmódjai a szerhasználattól függően különböző mögöttes mintázatokat fognak mutatni, amelyeket konkrét fogalmi tartományokhoz lehet kötni.

4. A korpusz. – A dolgozatban a célmetaforák gyűjtését droghasználói narratívákon végeztem el. A korpuszt droghasználókkal készített interjúk és internetes bejegyzések alkották. A félig strukturált interjúkban a szerhasználatra és az élettörténet alakulására kérdeztünk rá, különböző szerhasználó szcénákban (intravénás heroinhasználók, szintetikus és parti drog³- és egyetemista marihuána-használók)⁴ (RÁCZ 2006). Az interjúalanyok nemi eloszlása: 12 fő férfi, 4 fő nő, életkoruk 18–38 év közötti. Másik forrásként, egy pszichoaktív anyagokat használó közösség internetes oldalának⁵ – anonim – bejegyzései, beszámolói szolgáltak (itt demográfiai adatok nem állnak rendelkezésre). Az elemzést a droghasználatról, a droghasználat nyújtotta élményről szóló szövegeken végeztem (vö.: szövegpéldák a Függelékben). A korpusz további jellemzője az alábbi táblázatban olvasható.

³ A szintetikus- és parti drogok alatt (később: parti drogok) itt azokat a kábítószerket értem, amelyeket jellemzően bizonyos táncos esemény alkalmával használnak, hatóanyaguk szintetikus előállítású, alapja többnyire valamilyen amfetamin-származék. Parti drogok pl. extasy, speed, LSD.

⁴ MTA Pszichológiai Kutatóintézet, Prof. Dr. RÁCZ JÓZSEF és kutatócsoportjának gyűjtése.

⁵ www.daath.hu

1. táblázat
A korpusz jellemzői

	Összes szó/db	Droghasználatról szóló részek szószáma/db
Interjú (16 db)	102 367	10 747
Beszámoló (20 db)	14 184	8 652

5. A vizsgálati módszer. – A vizsgálati módszer a kognitív nyelvészeti alapú szisztematikus metaforaelemzés és a korpusznyelvészet eszközeit használja fel.

A) Szisztematikus metaforaelemzés. – Egy társadalmi-pszichológiai jelenség fogalmi metaforájának a meghatározásához szükséges a külső érvényességet és belső konzisztenciát is megőrizni. Ennek érdekében SCHMITT (2005) kidolgozta a szisztematikus metaforaelemzés módszerét, amely a háttérmetaforák (a kutatók elvárásai, a célterület tudományos diskurzusának metaforái stb.) és a célmetaforák gyűjtését és meghatározását dinamikusan kezeli, a kutatót a folyamatos újragondolásra sarkallja. A módszer a kognitív metaforaelmélet és a társadalomtudományi kvalitatív módszertan ötvözése jellemzi. A módszernek két szintje van: (1.) a metaforagyűjtés folyamata és (2.) az interpretáció.

Az első szinten történik:

1. A célterület meghatározása, amely nyelvileg kellően specifikus és társadalomtudományi szempontból definiálható, pl.: absztinencia – „száraznak maradni”.
2. Az előkészítési fázis: háttérmetaforák rendszernélküli, széleskörű összegyűjtése (pl. lexikonokban, szótárakban). Ez a tulajdonképpeni kutatás előkészítése, a kulturális érvényesség dokumentálása a jelenség leírására. A metaforák gyűjtése több helyről történhet pl. enciklopédiák, folyóiratok, szak- és általános könyvek stb. – ez lesz a kezdeti áttekintése a kulturálisan megfelelő metaforikus koncepcióknak, amelyek a témában megjelentek. Eredményeképpen nő a jelenség-specifikus nyelvi képek iránti érzékenység. Az egymásnak ellentmondó metaforikus modellek összegyűjtése lehetőséget teremt a különböző diszciplínák és a hétköznapi élet koncepcióinak összehasonlítása.
3. Az alcsoport szisztematikus elemzése.
 - a) A metaforák azonosítása és a szövegek dekonstruktív részekre bontása: a metafora azonosítása három szinten: (1.) felismerés (2.) a forrástartomány és (3.) a céltartomány meghatározása.
 - b) A kollektív metafora modellek szintézise: nem egy metaforát keresünk, hanem egy metafora koncepciót, ami alá a konkrét példákat be lehet sorolni – ez egy kreatív és szintetizáló nézőpont, melynek alapja a hermeneutikai megközelítés.
4. A metaforakoncepciók egyéni megjelenésének rekonstrukciója.

A második szinten történnek az interpretációk. Mit kezdhünk azzal, ha megtaláltuk a metaforikus koncepciót, amely leírja a vizsgálat jelenségét?

1. A metaforikus koncepciók összehasonlítása. BARKFELT (2003, idézi SCHMITT 2005) a depresszió metaforáinak vizsgálata során azt találta, hogy azok nem csak a sötétség-világosság dimenzió mentén rendezhetők el, hanem az intenzitást tekintve is, ez, a betegség észlelt manifesztumának sebességét is jelezheti.
2. A metafora implicit alrészeinek és értékeinek felismerése és interpretálása. Például az ÉLET ÚT metafora alrészeiként: ha lassan megy az úton pl.: *egy kicsit visszamaradott* vagy túl gyorsan *elszaladt vele a ló, túlhajsolja magát* vagy az út mellett megy *elvévedt, rossz vágányon* stb.
3. A metaforák forrástartományainak meghatározása. pl: alkoholfogyasztás = férfiaság erő, leszokás = erő, energia

B) Kognitív metaforák és korpusznyelvészet. – A korpusznyelvészeti vizsgálatok lehetővé teszik, hogy a fogalmi metaforákat ne csak az intuíción alapozva határozzuk meg, hanem ellenőrzött megfigyelésre a gyakoriságról, a szókapcsolatokról, az idiómákról és a jelentésekről. Vagyis a kutatási kérdések arra vonatkozhatnak, hogy mik a szignifikáns metaforái egy írónak vagy egy szövegcsoporthoz, mik a velejárói ezeknek a metaforáknak és milyen ideológiát tükröznek (STEFANOWITSCH 2006, DEIGNAN 2005). A korpusznyelvészeti vizsgálatok a kognitív és funkcionális nyelvészetben is jellemzőek az utóbbi években (GRIES – STEFANOWITSCH 2006, 2007).

GRIES (2006) összegyűjtötte a korpusznyelvészeti kutatások központi kritériumait, jellemzőit:

- az elemzés természetes nyelvi korpuszon vagy korpuszokon alapul, a szövegek formátuma lehetővé teszi számítógépes alkalmazásra, így a kutatási eredmények mintázata alkalmas az automatizálásra;
- a korpusz kiegyensúlyozottan tükrözi azt a modalitást/regisztert/variációt, amely a kutatás tárgya;
- az elemzés lehetőleg szisztematikus és kimerítő, tehát a korpusz nem csupán egyfajta példatárként szolgál, a korpusz teljes anyaga szerepel az elemzésben, még ha a kevésbé gyakori mintázatok is kijelölődnek ezáltal;
- az elemzéseket megfelelő statisztikai adatokkal (gyakoriság, százalékok, próbák, statisztikai módszerek stb.) támasztják alá;
- az elemzés eredménye gyakorisági listák (szavak, morfémák, nyelvtani mintázatok stb.), konkordanciák (a kutatott jelenség természetes kontextusában) és kollokációk (pl.: listák, táblázatok a legjellemzőbb szomszédságokról) formájában valósul meg. (GRIES 2006: 4)

C) A vizsgálat. – Az interjúkból és a bejegyzésekből kiválogattam a droghasználat élményéről szóló narratívákat, megvizsgáltam a korpuszban fellelhető droghasználattal kapcsolatos metaforák fogalmi tartományát és ezeken a szövegeken végeztem szisztematikus metaforaelemzést. A gyakorisági elemzése-

ket a NooJ⁶ számítógépes program tokengyakisági moduljával végeztem. A szignifikancia értékeket SPSS programmal számoltam.

A kapott fogalmi tartományokat összehasonlítottam a droghasználat korábbi ismert és összegyűjtött kifejezéseivel (PICK 1977, 1978, DEMETROVICS 1996) és az alkoholhasználat – mint egy, a társadalomban régebb óta jelen lévő, elfogadott, legális szer – jellemző kifejezéseivel (KÖVECSÉS 2008, KISS 1999). Mivel ez utóbbi kettő gyűjtemény csupán szavakat, kifejezéseket, idiómákat listáz, és nem szövegkörnyezetben jelenik meg, a fogalmi metaforák forrástartományaira csak következtetni tudtam, adatokkal alátámasztani nem.

6. Az eredmények – fogalmi tartományok. – A szerhasználati típusok szerint megállapítottam a lehetséges forrástartományokat. A szerhasználat hatására létrejövő létállapotra (céltartomány) vonatkozóan kettő jól elválasztható fogalmi forrástartomány mintázata rajzolódott ki:

I. szubsztancialitás: megváltozott „testanyag-érzet”, amit a szer hatására éreznek;

II. észlelés-változás: téri, idői vagy mozgásos megváltozott szenzomotoros tapasztalatok.

A tartományok kategóriáján belül a metaforatípusok a szerhasználatától függően változtak.

A) A heroinhasználat élményének leírásakor a szubsztancialitás, vagyis a megváltozott „testanyag-érzet” szempontjából a FOLYADÉKSZERŰSÉG forrástartomány volt jellemző, mintha a szer hatására testhatár-vesztés menne végbe a vizsgálati személyeknél, akik ezáltal a testüket egynek élnék meg a környezetükkel.

A heroin hatására a téri viszonyok észlelésének fókusza a kintre és a bentre irányul (gyakoriság: *ki*: 2,084/100 szó, *be*: 9,081/100 szó – összehasonlítva: *le*: 1,637/100 szó, *fel*: 0,446/100 szó; szignifikáns különbség $p=0,01$).

2. táblázat

A heroinhasználat jellemző fogalmi metaforái

Szubsztancialitás	Észlelés-változás
FOLYADÉKSZERŰSÉG „Tudod, így teljesen elengedtem magam... nem éreztem annyira a testemet... azt éreztem, hogy minden mozog.” (2804) „hanem inkább csak szinten tartom magam” (1701)	KINT-BENT „És benyomta, aztán megszoktam tőle, hogy időnként így mindig így kicsit kifekszik a cucctól...” (1701) (2804)

⁶ <http://www.nooj4nlp.net>

B) Szintetikus és parti drogok használatára a (digitális) GÉPSZERŰSÉG forrástartomány jellemző: a drog elindítja és fenntartja a motorikus hatást. A test mint egy TARTÁLY jelenik meg a beszámolókból, amelyben a drog hatására valami megnyílik, és valami kijön belőle. A téri észlelés korlátozódik a FENT-LENT dichotómiára, jellemzően amikor droghasználat befolyása alatt áll azt fent-nek érzékeli, amikor pedig nem, azt lent (gyakoriság: *le*: 4,082/100 szó, *fel*: 3,34/100 szó – összehasonlítva: *ki*: 0,556/100 szó, *be*: 1,113/100 szó; szignifikáns különbség $p=0,01$). A drog hatása alatt horizontális mozgásérezlelés is jellemző.

3. táblázat

A szintetikus és parti drogok használatának jellemző fogalmi metaforái

Szubsztancialitás	Észlelés-változás
<p>GÉPSZERŰSÉG (digitális)</p> <p>„Az LSD pedig pont azt csinálja, hogy töröl, radíroz, és akkor újra lehet írni ezeket az oldalakat. Olyan oldalakat is leradíroz, amik nagyon korán vésődnek be.” (A1)</p> <p>„Elégé ingerszegény volt a környezet, és így kezdtünk bekattanni így a trinyótól.” (7DF)</p> <p>TARTÁLY</p> <p>„Az LSD kapcsán, hogy olyan dolgokat hozott ki belőlem, amiket egyszerűen nem akartam, hogy kihozzon.” (SA 2)</p> <p>„hogy így külön hallom ki benne a hangokat. Szóval volt, hogy csak a dobot hallottam, volt, hogy csak a basszust így a háttérben. Nem hallottam egyben az egészet.” (7DF)</p>	<p>FENT-LENT</p> <p>„Földobtunk egy lasztit”</p> <p>„Felpörgetett egész estére (...) aztán hajnaltájt jöttünk le róla”</p> <p>HORIZONTÁLIS MOZGÁS</p> <p>„Így, tudod, ette szét a fejünket teljesen, és így tépelődtünk, hogy na, mit csináljunk, mit csináljunk?” (7DF)</p> <p>„itt fetrengtünk a szobában, és ezen rágódtunk, és így néztem az órát, hogy katt, egy másodperc eltelt.” (7DF)</p>

C) A marihuána-használat élményének jellemző fogalmi tartománya az (analóg) GÉPSZERŰSÉG, amely során a marihuána elindítja és fenntartja a(z) analóg) gép működését. A test pedig egy TARTÁLY, amelyhez a marihuána az eszköz, amely képes kinyitni a tárolót/konténert. A mozgásérezlelés és perspektíva megváltozására a CENTRIFUGÁLIS-CENTRIPETÁLIS fogalmi forrástartomány jellemző.

4. táblázat

A marihuána-használat jellemző fogalmi metaforái

Szubsztancialitás	Észlelés-változás
<p>GÉPSZERŰSÉG</p> <p>„Pörögnek a gondolataim” (SA 2)</p> <p>„hogy így folyton mozogtam, aztán így hirtelen megálltam, és ah!” (2804)</p> <p>„Szeretem azt az érzést, ami bennem van, úgy érzem, hogy sokkal gyorsabb vagyok magamnál, (...) ilyenkor így mintha kettéválnék, és én belülről egyszerűen gyorsabb vagyok magamnál, tehát gondolataimat hallom, még mielőtt gondolnám.” (SA2)</p> <p>TARTÁLY</p> <p>„Így meglátunk dolgokat, vagy úgy véljük, hogy megláttunk valamit, gondolunk valami érdekeset, és azt közöljük, és az nagyon mulatságos, vagy szórakoztató.” (SA 1)</p>	<p>CENTRIFUGÁLIS-CENTRIPETÁLIS</p> <p>„Szerintem azért jó, azért van erre szükség, mert így sokkal közelebb kerülök önmagamhoz, így hallom a gondolataimat, mielőtt gondolnám, tudok ezen gondolkodni, meg beszélgetni magammal, egyébként pedig sokkal kevésbé tudok elmélyedni önmagamban.” (SA 2)</p> <p>„A fű tudja a határokat, és elindul szép lassan befelé.” (SA 2)</p> <p>„És ez is persze érdekes volt, aztán persze az ember rögtön el is felejt. tehát így engem ami vonz benne, az a totális kívülállás tulajdonképpen.” (SA 1)</p>

D) Az alkoholhasználat testi élményének fogalmi forrástartományát – KÖVECSÉS (2008) és KISS (1999) szócikkei alapján – a KEMÉNYSÉG (az alkohol hatására a testérzet keménnyé, merevvé válik) és a NEDVESSÉG (az alkohol hatására a testérzet nedvessé válik) fogalmi forrástartománya írja le. A téri észlelés az alkohol hatására befelé irányul.

5. táblázat

Az alkoholhasználat jellemző kifejezései

Szubsztancialitás	Észlelés-változás
<p>KEMÉNYSÉG</p> <p>beton, csontrészeg, holtmák, holtrészeg, hót(t)koki, hót(t)mák, hót(t)siker, hullarészeg, kakukk, kampó, kék, koki</p> <p>NEDVESSÉG,</p> <p>Elázott, elázik</p>	<p>BENT – KINT</p> <p>berüg, beakaszt, becsiccsent, beharap, beszik, bekáfol, bekap, bekávézik, benyakal, benyal, benyom, bepiál, berüg, mint a csacsi, berüg, mint a számár, beseggel, beszittyózik, beszív, betintázik, betörölközik – DE: kijózanodik</p>

E) Az 1970-es és 1990-es években gyűjtött zsargonszavakból válogatva (PICK 1977, 1978, DEMETROVICS 1996) nem tudunk szisztematikus elemzést végezni, ezért csak a mintázatszerűen előforduló *be-* igekötő jelenlétét emeljük ki.

6. táblázat

A droghasználat jellemző kifejezései az 1970-es és 1990-es évekből

	Szubsztancialitás	Észlelés-változás
heroin	<i>sztondul,</i> <i>lebeg</i>	<i>beállni</i>
szintetikus és parti drogok	<i>pörög,</i> <i>utazik/utazás,</i> <i>sárkányeregetés</i>	<i>beflessel,</i> <i>beszakítani</i>
marihuána	n.a.	<i>betépni</i>

7. Következtetések. – A kognitív metaforaelmélet testesültség hipotézise abból indul ki, hogy a testünk alapvető észlelőfunkciónk. A metaforák forrástartományai jól tükrözik a szerhatás „testiesült” voltát: a szerhasználók olyan élményeket igyekeznek elmesélni, amelyek testileg – is – hatottak rájuk, ezért fordulnak a testi érzéseket is magukban foglaló forrástartományokhoz, ezen belül is egy bizonyos csoporthoz (GÉP, FOLYADÉK, TARTÁLY). A GÉP-szerűség azt az érzést adja, hogy testünket a pszichoaktív szerekkel tetszés szerint ki- vagy bekapcsolhatjuk; mi „irányítjuk” a folyamatot. A heroinhasználat FOLYADÉK-szerűsége, vagy amikor a testünk mint TARTÁLY jelenik meg, jelentősen különbözik ettől a tapasztalattól. A droghatások metaforái időben és a testi térben is meghatározzák a hatásukkal kapcsolatos élményeket, ezáltal a hatást tér- és időbeli szekvenciákhoz kötik (amit a GÉP-szerűség tovább erősít), ami a szerhasználat kontrollját, vagy észlelt kontrollját segíti elő. A heroin pedig – egy metaforával élve – ezt a kontrollt „oldja fel” a FOLYADÉK-szerűségével és változtatja a testet TARTÁLY-szerűvé, amikor a kontroll kívánta erőfeszítésektől megszabadulhatunk.

A vizsgálat során meghatározott forrástartományhoz köthető metaforák az élményszerveződés kognitív szerkezetére utalhatnak, valamint az énről alkotott „rejtett” tudásunkra. Már megállapítottuk, hogy a pszichoaktív anyagok hatása tekintetében nincs egységes kognitív szerkezet és azonos énkép, énszerveződés.

A szisztematikus metaforaelemzés által a pszichoaktív szerek élményét jobban megérthetjük és így használatának célzottabb prevencióját, a prevenciós üzenetek pontosabb megfogalmazását teszi lehetővé, továbbá felhasználható a problémás szerhasználók terápiájában is.

Az interdiszciplináris megközelítés – a szisztematikus metaforaelemzés a korpusznyelvészeti módszerekkel kombinálva – a nyelvészeti kutatások szem-

pontjából is termékeny lehet. A metafora kognitív szemantikai magyarázata és a narratíva pszichológiai és szövegnyelvészeti értelmezése egy számítógépes szövegfeldolgozó programmal kiegészítve, módszeres adatokat prezentál a narratívák elbeszélőinek metaforahasználatáról, a mögöttes fogalmi szerkezetek jellegzetességeiről.

A hivatkozott irodalom

- DEIGNAN, ALICE 2005. *Metaphor and Corpus Linguistics*. John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia.
- DEMETROVICS ZSOLT 1996. A drogosok nyelve (1992–1995). *Szociális Munka* 2: 107–17.
- EVANS, VYVYAN 2004. The conceptual metaphor approach to time. In EVANS 2004: 57–78.
- EVANS, VYVYAN 2004. *The structure of Time. Language, meaning and temporal cognition*. John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia.
- FEATHERSTONE, M. 1991. The body in consumer culture. In: TURNER, B. szerk. *The body. Social process and cultural theory*. London: Sage.
- GERVAIN JUDIT – PLÉH CSABA szerk. *A láthatatlan nyelv*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- GIBBS, R.W. JR., AND G. J. STEEN szerk. 1999. *Metaphor in Cognitive Linguistics*. John Benjamins, Amsterdam.
- GRIES, STEFAN TH. – STEFANOWITSCH, ANATOL szerk. 2007. *Corpus-based approaches to Metaphor and Metonymy*. Mouton de Gruyter, Berlin, New York.
- GRIES, STEFAN TH. – STEFANOWITSCH, ANATOL szerk. 2006. *Corpora in Cognitive Linguistics. CorpusBased Approaches to Syntax and Lexis. Trends in Linguistics: Studies and Monographs* 172. Mouton de Gruyter, Berlin, New York.
- KISS GÁBOR 1999. *Magyar Szókincstár*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KÖVECSES ZOLTÁN 1998. A metafora a kognitív nyelvészetben. In: PLÉH – GYÖRI szerk. 1998: 50–82.
- KÖVECSES ZOLTÁN 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotex Kiadó, Budapest.
- KÖVECSES ZOLTÁN 2008. *Magyar szlengszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, M. 1980. *Metaphors we live by*. University of Chicago Press, Chicago.
- LÁSZLÓ JÁNOS 2005. A narratív pszichológiai tartalomelemzés. *Magyar tudomány* 11. In: <http://www.matud.iif.hu/05nov/08.html> [Letöltve: 2008. 06. 25.]
- PICK IMRE 1977. A kábítószer-élevezők zsargonja. *Alkohológia* 1: 14–6.
- PICK IMRE 1978. Hazai tapasztalatok egyes pszichoaktív szerekkel visszaélő fiatalok zsargon ismeretéről. *Alkohológia* 1: 9–11.
- PLÉH CSABA és GYÖRI MIKLÓS szerk. *A kognitív szemlélet és a nyelv kutatása*. Pólya Kiadó, Budapest.
- RÁCZ JÓZSEF 2006. *Kvalitatív droghasználatok*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- SCHMITT, RUDOLF 2005. Systematic Metaphor Analysis as a Method of Qualitative Research. *The Qualitative Report* 10. évfolyam 2: 358–94.

- SCHOENEMAN, THOMAS J. – SHOENEMAN, KATHERINE A. – STALLINGS, SELONA 2004. „The black struggle”: Metaphors of depression in Styron’s *Darkness Visible*. *Journal of Social and Clinical Psychology* 23 évfolyam 3: 325–346.
- STEEN, GERARD 1999. From linguistic to conceptual metaphor in five steps. In: Gibbs – STEEN szerk. 1999: 57–78.
- STEFANOWITSCH, ANATOL – GRIES STEFAN THOMAS 2006. *Corpus-based approaches to metaphor and metonymy*. Mouton de Gruyter, Berlin, New York.
- TÓFALVY TAMÁS 2008. Narrativitás és narratológia In: GERVAIN – PLÉH szerk. 2008: 61–79.

KALÓ ZSUZSA (zsuzsa.kalo@gmail.com)

Systematic Metaphor Analysis in drug taking narratives

This paper deals with cognitive metaphor theory linked to corpus linguistics: the systematic metaphor analysis. The author collected narratives of drug takers from autobiographic interviews and written texts from the web. The selected Hungarian narratives deal with the experience of drug taking. Based on the embodied hypothesis of conceptual metaphor theory and by the systematic metaphor analysis two main topics were defined: I. Substantial changes in the embodiment, II. Perceptual changes in space, time, and movement.

The different drugs (heroin, party drugs, marijuana) had different source concepts. These source concepts were investigated and compared to alcohol use expressions, and drug use expressions from the 70s and 90s.

With the help of this study we can learn more about the embodiment hypothesis and about the phenomena of drug taking.

KALÓ, ZSUZSA

Melléklet

1. Részlet egy intravénás droghasználóval készített interjúból (2804):

„- Tudnád valamihez hasonlítani annak, aki soha nem használt ilyesmit? Hogy milyen hétköznapi érzéshez hasonlít? Vagy van valami színe? Vagy érzed valahol?

- A heroint?

- Igen.

- Hát, olyan, hogy benyomom, és utána... én úgy szoktam, hogy nyomok egy kicsit, és utána visszaszívom, mert így flesszettem magam direkt.

- Többször is visszaszívod?

- Igen. Sőt, amikor már így végignyomtam, akkor is visszaszívom egy kicsit, és még azt is benyomom. Így flesszettem magam. És közben, amíg nyomom be, érzem. És ez olyan, mintha így a hátam felől jönnének bizsergések, és így a tarkón... ott is egy bizsergés, és akkor ez a fless... így hívják, vagyis így szoktuk mondani. Nem tudom, ez a lezsibbadás... aztán kihúztam és utána így bambulok egy kicsit, és így el vagyok zsibbadva. Olyankor nem gondolkozom. Az ritka különben, mert hiába mondjuk, hogy nem gondolkozunk, de mindig gondolkozunk. Ha nem is úgy feltűnően, de mindig. Akkor viszont semmire nem gondolok. És csak így bambulok és így elernyedek. Igen. És ilyen közönyös leszek. Akkor nem gondolok arra, hogy mennyi pénzem van, mennyi cigim van, tudom is én. És ez a jó, mert... hát az a jó, hogy közönyösebb leszek tőle. Legalább pár percre. De jól is érzem magam, szóval vidám leszek.”

2. Részlet egy partidrog-használói (itt: amfetamin, LSD, Ecstasy) narratívából („Hola”; Forrás: www.daath.hu):

„Rájöttünk hogy el kell mennünk emberek közeléből mert nem tudtuk kontrollálni magunkat: röhögtünk, hülyeségekről beszélünk (lehet hogy kiabáltunk is) és hab a tortán hogy a pultosnő meglátott „repülés közben”. (Ez egyébként tényleg elég röhejes lehetett: 2 hülyegyerek szárnyaló mozdulatokkal kering a biliárd asztal körül J) De nem tudtuk hogyan menjünk le, szinte pánikban voltunk még az ablak is az eszünkbe jutott. Aztán mintha egy hullám elment volna rájöttünk hogy mi bizony úgy megyünk le, hogy lesétálunk a lépcsőn, és kimegyünk az ajtón. J Megis tettük de egy nem várt fordulat: egy ismerősrünk ált az ajtóban és elkezdett faggatni hogy hogy nézünk ki meg mit csináltunk. A vonásait annyira torznak láttuk, és úgy éreztük hogy bombáz a kérdésekkel csak úgy süvítettek a hangok, hogy szó szerint elmenekültünk a közeli tóhoz.

Ott úgy éreztük hogy ez egy másik dimenzio, elkezdünk beszélni a párhuzamos síkokról (Haló Világ vs Való világ :-D) és rájöttünk hogy nem csak a látás és

hallás más, hanem a tapintás is. Pl.bele tudtam nyúlni a fejembe. Mintha egy tündérmese-szerű álom világba kerültünk volna. Úgy éreztem eggyé váltam a semmivel: ülök egy tóparton, előttem hattyúk úszkálnak, süt a nap, hullámszik a víz, szóval nagyon békés volt az egész. Földi dolgok, mint kaja, pia, cigi nem is érdekelték. (Hozzá teszem 2 napja nem ettünk, aludtunk). Másról sem tudtunk beszélni, csak erről az új érzésről. Papíroztunk már előtte, de ilyen jellegű pszichedelikus élményünk még sosem volt.”

3. Részlet egy marihuána-használó egyetemistával készített interjúból (SA1):

„Interjúkészítő: De ez milyen érzés volt?

Interjúalany: Hát...szerintem a töprengős embereknel ez úgy jön le, hogy túlgondolnak. Tehát aki alapvetően úgyis mindent túlgondol, az aztán pláne. És minden ilyen apró probléma ilyen iszonyat nyomasztónak tűnik. Ez a tipikus időpara, hogy most odaérik-e, vagy nem, meg ezek a legalapvetőbb dolgok, hogy most látják rajtam, vagy nem látják...akkor elindultak ilyen motorikus mozgások, így gyűrögtem valamit, és akkor úgy éreztem, hogy kis fogaskerekek vannak a kezemben, meg németül kezdtek el beszélni mögöttem, holott nem németül beszéltek, ...tehát így ... utána azt mondtam, hogy nagyon rossz volt, de nagyon érdekes, nekem tetszik. Aztán egyszer-kétszer így ...volt egy haverom, a gimiben alattam járt, most is a barátom, Peti, neki volt egy volt osztálytársa, akivel végülis most is jóban vagyunk, aki tudott szerezni... Akkor ő asztalos volt, és akkor járt ilyen kétéves érettségig adó suliba, és voltak ilyen dealer osztálytársai. egy v. kettő, és akkor így néha szívoztunk. De általában az csak annyi volt, hogy így kidőltünk, és így tévéztünk, vagy hallgattunk valami zenét, meg ilyesmi.”